

УДК 316.74:796

Ю. В. МОСАЄВ

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ФУТБОЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ В РОЗРІЗІ СВІТОВИХ ПЕРШОСТЕЙ З ФУТБОЛУ 1986–1990 РОКІВ

У статті досліджено соціальні аспекти формування глобальної футбольної індустрії в розрізі світових першостей з футболу 1986–1990 рр. Описано аспекти взаємного розвитку процесу глобалізації й глобальної футбольної індустрії. Проаналізовано вплив глобалізації футбольної індустрії на результати світових футбольних першостей 1986–1990 рр. Розглянуто прояви глобалізму у футбольній світовій індустрії на приклади вдалих виступів на світових першостях з футболу національних збірних країн, які до того не мали успіхів на світовій футбольній арені.

Ключові слова: глобалізація, світова футбольна індустрія, світова першість з футболу, соціальні аспекти.

Футбол, як і увесь спорт у 70-х рр. ХХ ст., почав рух у бік професіоналізації та комерціалізації. Період 70–80-х рр. ХХ ст. став початком залучення футболу до процесу глобалізації. На той час стримувальним фактором глобалізації була так звана «холодна» війна, яка спричинила «залізну завісу», і глобалізація набирала своїх обертів здебільшого на території країн, які сповідували цінності ринкової економіки. Тому цю епоху можна розглядати як другий етап створення глобальної футбольної індустрії. Ми розглядаємо першості світу з футболу 1986 та 1990 рр. як індикатори розвитку футбольної індустрії того часу та етап створення глобальної футбольної індустрії.

Ця проблема майже не висвітлена в сучасній українській соціології, хоча окремі аспекти цієї тематики досліджено в працях А. Костенко, Б. Таліновського, А. Франкова та Є. Панкратова.

Мета статті – проаналізувати соціальні аспекти формування глобальної футбольної індустрії в розрізі світових першостей з футболу 1986–1990 рр.

Спорт і футбол зокрема дуже гармонійно вписалися в загальні тенденції розвитку глобальних процесів на планеті, оскільки вони мали схожі контури поширення в різних країнах світу. Інфраструктурним фактором поширення глобальних явищ як у футболі, так і в усьому світовому суспільстві стали інформаційні та комунікаційні технології. Розвиток телебачення, можливість дивитися футбольні трансляції через кольорову картинку та поява супутникових антен, які надали можливість спостерігати за спортивними трансляціями в різних країнах світу, автоматично спонукали розвиток ринку спортивної атрибутики. Особливо цьому сприяли саме супутникові технології.

«Розвиток супутникового телебачення дав змогу кожному відчутти себе вільним у виборі каналів і передач, здатним задовольнити свої інтере-

си. Зараз скористатися найсучаснішими технологіями супутникового мовлення може кожен бажаючий» [6]. Саме це й стало частиною розвитку футбольної глобалістики. Футбольна глобалістика – це частина розвитку світової футбольної індустрії. Глобальна футбольна індустрія отримала ще одне джерело для розвитку з боку індустрії відеоігор.

«Дебютний футбольний симулятор для ігрових приставок випустила компанія Atari у 1980 р. – *Pele's Soccer*. Цей startup, що з'явився на світ раніше, ніж багато користувачів *Jambler*, був дуже далекий від того, що ми звикли називати футсимом – гра 4 на 4, графіка на рівні переміщення пікселів на екрані, прості й передбачувані руху... Але і такий недосконалий продукт з режимом гри для двох знайшов свою аудиторію, як і наступні ігри 80–90-х рр. (наприклад, *World Cup Italia'90* від SEGA)» [5]. У 90-х рр. XX ст. футбольні стимулятори перетворилися на окремих бізнес, а футбольним бюрократичним структурам вони забезпечили шалені прибутки за рахунок «роялті» (виплати за використання авторських прав). Із часом виплати «роялті» в світовому футболі постійно збільшуються. А створення нових інформаційних технологій сприяє створенню нових джерел для виплат за «роялті».

У всіх вищезазначених подіях і процесах простежуються елементи глобалізації як спорту загалом, так і футболу як індустрії сфери розваг зокрема. Значення футболу в соціокультурному дискурсі, сфері розваг та інших соціальних процесах у XX ст. суттєво збільшився й щороку зростає його актуальність у XXI ст. У період 80-х рр. XX ст. футбол став і економічним явищем тогочасного суспільства, а протистояння між футбольними командами різних країн на клубному і на рівні збірних стало мати політичний характер, що в сукупності відповідає основним умовам глобалізації.

На думку С. Хоффмана, «глобалізація виявляється в трьох формах: економічній, культурній та політичній, що характеризуються власним проблемним потенціалом, тобто сучасною особливістю світового розвитку є “зіткнення глобалізацій”» [9]. Як бачимо, описані нами явища та процеси вписуються в класичне визначення глобалізації. Тим більше, що глобалізація є явищем складним і концептуальним, немає процесу як такого, глобалізація є уособленням цілої низки процесів та явищ, які сприяють розширенню соціальних та інших практик людського буття до глобального масштабу шляхом використання комунікаційних та інших специфічних технологій, які є «агентами» глобалізації.

«Процес глобалізації характеризується певною спрямованістю, тобто вектором, а сама глобалізація – відповідними складовими (суб'єктами, об'єктами, формами, рушійними силами, факторами, наслідками тощо) [4, с. 108]. У межах цієї описової структури глобалізації своє відображення знаходять і такі структурні елементи, як футбольна індустрія. Вона є частиною спортивної індустрії, але футбол є одним з найяскравіших та питомих її елементів. Особливо це стосується країн, що розташовані в Європі та Південній Америці. Розвиток футболу в країнах цих континентів значно

вищий за результати країн інших континентів. Цей факт має вираження як у кількості футболістів у цих країнах, так і успіхах на світових футбольних першостях [3]. Ці результати свідчать, що за всю історію світових першостей з футболу не виграла жодна збірна країни, яка розташована не в Європі та Південній Америці.

Світова першість з футболу 1986 р. пройшла на території Мексики. Ця країна першою провела два рази цей футбольний турнір. Цей захід був вимушеним через відмову проведення цього світового змагання в Колумбії [7, с. 6]. У новому змаганні перемогу здобула Мексика над США та Канадою. Однією з головних причин цієї перемоги стала популярність футболу у цій країні й часовий фактор, водночас у країнах Північної Америки популярність та футбольна інфраструктура були значно гіршими за мексиканську.

Світова футбольна першість 1986 р. пройшла за новою системою, яка стала традиційною на наступні три турніри. Основна особливість цієї системи полягала в тому, що учасниками цього турніру стали 24 національні збірні своїх країн замість 16. Крім збільшення учасників, що було прямим ритуалом глобалізації, що увібрало в себе як культурні, економічні, так і політичні фактори, можна констатувати ускладнення самої формули проведення турніру. Головна складність полягала в тому, що до другого етапу виходили деякі представники груп, що зайняли на першому етапі третє місце. Цей фактор суттєво підвищував можливість організації матчів з фіксованим результатом, що підривало б етичні аспекти проведення спортивних змагань.

Проаналізувавши глобалістичні складові футбольних першостей 1986–1990 рр., ми дійшли таких висновків. З боку культурної складової можна відзначити розмаїття різних культур, які стали частиною змагання внаслідок збільшення кількості його учасників. Особливо це стосувалося країн африканського та азійського континентів, які до цього досить скромно виступали на світових першостях, і їх культурний простір майже не перетинався з футболем. З економічної сторони ФІФА (світова футбольна конфедерація) виграла завдяки збільшенню спонсорських контрактів від телетрансляцій та квитків. Водночас збільшення кількості збірних коштів збільшило і туристичні потоки до Мексики. Політична складова цього процесу полягала в тому, що світовій футбольній бюрократії вдалося збільшити лояльність до себе на континентах, які раніше були обділені увагою. У кінці ХХ ст. і на початку ХХІ ст. цей фактор став головним у межах реформування світового футболу, де головними факторами підтримки реформ є представники азійського, африканського, північноамериканського континентів і країн Океанії.

Переможцем світової першості 1986 р. в Мексиці стала збірна Аргентини. Вона здобула драматичну перемогу 3:2 над збірною ФРН [2]. Це була друга після 1978 р. перемога на світовій першості збірної Аргентини. З класичної точки зору можна було б припустити, що відбувся триумф аргентинських футболістів, які грали саме в аргентинських футбольних клу-

бах. Насправді картина цієї перемоги виглядає значно складніше. П'ять найголовніших футболістів країни, що виграла національну першість грали за кордоном. Із цих п'яти футболістів по два грали в мексиканських та іспанських футбольних клубах, а головна зірка збірної Аргентини Д. Марadona представляв італійський футбольний клуб «Наполі» з Неаполі [2]. Цей факт свідчить про те, що кращі футболісти світу почали концентруватися в Європі. Водночас у футболі почали створювати «зірок» шоу-бізнесу. Першою такою «зіркою» став уже згаданий Д. Марadona [1]. Його культ розвивався за всіма законами «шоу-бізнесу». Спочатку була створена соціальна легенда про те, що Д. Марadona не просто звичайний аргентинський футболіст, а хлопчик-попелюшка, що вийшов з аргентинських «трущобів». Потім ця історія була вкинута в європейський медіапростір і на тлі вдалих виступів в італійській першості з футболу у складі неаполітанського клубу «Наполі». Це було підкріплено кількома рекламними контрактами транснаціональних компаній. Після цього сам персонаж створив головний міф своєї кар'єри – це міфологічний концепт «рука Бога».

«Рука Бога» – це ситуація коли у чвертьфіналі чемпіонату світу 1986 р. (Аргентина – Англія) Д. Марadona забив вирішальний гол рукою і після матчу назвав його «рукою Бога» [3, с. 13]. Ця ситуація мала й політичне забарвлення, оскільки ще не були загоєні рани англо-аргентинської війни. І тому після цього випадку постать футболіста породила цілу низку міфів. В одних з них Д. Марadona став героєм нації та живим втіленням соціальної справедливості. Подальша спортивна та медіакар'єра Д. Марадони розвивалася як у повноцінної рок-зірки. Тут і звинувачення у зловживанні наркотиками, хуліганство, спілкування з кубинським «команданте» Ф. Кастро. Загалом він став «чорним янголом» світового футболу. Саме цей персонаж і залучив до аудиторії світових футбольних першостей, аспортивних вболівальників, здебільшого жіночої статі. Цей факт повинен стати одним з основних фактів формування першого глобалізаційного кола. Тобто він ствердив існування футболу як елемента глобалізаційних процесів, які відбувалися в світі. Особливої пікантності цьому процесу додає розквіт американських комп'ютерних гігантів, які починали свій бізнес у цей час у Європі. Прихід свій на ринок Європи відбувався, у тому числі за допомоги футболу.

Ще одним з елементів глобалізації стала «серіальність» певних футбольних подій. Використовуючи світові першості з футболу 1986–1990 рр. як маркер соціальних особливостей футбольної індустрії ми розглядаємо футбольні дербі тільки в розрізі ігор між національними збірними. Тому й значущість їх різна, адже більшість протистоянь між національними збірними здебільшого мають товариський характер тому й можливість для створення «футбольних дербі». Одним з таких стало протистояння Аргентини та Німеччини. Його серійність можна проілюструвати такими серіями: фінали чемпіонатів світу 1986, 1990 та 2014 рр.. Це протистояння відбувається з перемінним успіхом, але в кінці 80-років воно було одним з

трендів світових першостей і було одним з головних трендів маркетингових компаній цих першостей.

Значну роль на першості 1986 р. відіграли й збірні Франції з Бельгією, що стали призерами цього турніру. Кожна з них зіграла свою роль. З одного боку, обидві збірні представляли типові європейські збірні із Західної Європи. Представники Франції «піарили» своє покоління гравців, яке потім емігрувало до більш заможних європейських першостей. Бельгія стала країною, яка перемогла в додатковий час збірну СРСР на самому початку другого етапу турніру, але саме ця подія спричинила один із чергових суддівських скандалів політичного змісту. Так, у межах цього матчу були забиті два голи, які потім футбольна громадськість визнала нелегітимними, оскільки були забиті з порушенням правил. Представники СРСР та інших соціалістичних країн досі вважають, що арбітр діяв навмисно проти країни, де панує соціалістична ідеологія. З іншого боку, виступ збірної Бельгії вписувався у формат концепції вирощування гравців на продаж, який сформувався у Франції і також є продуктом глобалізації. Єдиним фактором, що в ті часи заважав іншим країнам стати частиною згаданого бізнесу, це ліміт на легіонерів.

Не вдалося подолати чвертьфінал першості 1986 р. командам: Англії, Бразилії, Іспанії та Мексики. Усі ці країни є представниками так званого істеблїшменту світового футболу. Поразка кожної із зазначених збірних команд – це поразка певної епохи. Загалом їх об'єднує те, що вони не змогли організувати систему футбольного господарства саме на початку епохи глобалізації. Так, в Англії була створена система футбольного господарства, дуже видовищна та консервативна, що призвело до дискваліфікації футбольних клубів країни через поведінку вболівальників. Бразилія не змогла створити балансу між гравцями, що грали в Європі та Бразилії. Футболісти, які пограли в Європі, втратили місцевий менталітет, у критичних ситуаціях це грає проти збірної. Іспанія та Мексика не віднайшли кваліфікованих тренерів і не реалізували свій потенціал. Глобалізація проявилася і в участі в турнірі країн дебютантів: Ірак, Канада та Алжир. Ці країни виступили прогнотовано невдало, але забезпечили екзотичну складову турніру.

Світова першість 1990 р. відбулася в Італії. Фінал цього футбольного форуму відбувся знову у форматі Аргентина – ФРН, а переможцями цього турніру стали саме гравці збірної ФРН, ствердивши нову тенденцію на оборонний футбол і зменшення видовищності футболу як елементу глобальної індустрії розваг. Інші два комплекти медалей завоювали Італія та Англія [8]. Як бачимо, до четвірки провідних збірних команд за результатами першості потрапили представники так званої «великої європейської п'ятірки», тобто країн з найбільш розвиненою футбольною індустрією, які за рахунок фінансових впливів почали скуповувати найкращих гравців з чемпіонатів інших країн європейського та інших континентів. Винятком стала Аргентина, яка в межах світової футбольної індустрії вибрала для

себе роль донора футбольних талантів та на світанку створення повноцінної футбольної індустрії вдало й результативно скористалася із цього.

Головним проривом світової першості 1990 р. можна назвати виступи збірних Ірландії та Камеруну. Кожна із зазначених команд дійшла до чвертьфіналу турніру, але не була активною частиною світової футбольної індустрії. З іншого боку, саме ці результати сприяли відтоку вболівальників регбі та ірландського (гельського) футболу до сокеру. Збірна Камеруну привернула увагу до футболу вболівальників усіх країн африканського континенту. Цей факт можна прирівняти до факту повноцінного входження до світової футбольної індустрії країн африканського континенту.

Висновки. Світова футбольна індустрія у 80–90-х рр. ХХ ст. розвивалася в темпі й за канонами глобалізації. Світові футбольні першості 1986–1990 рр. стали маркером другого етапу розвитку світової футбольної індустрії. Світова футбольна індустрія в цей період пройшла перший етап свого становлення й головним фактором цього етапу є формування соціальних міфів навколо футбольних міфів і їх ретрансляція шляхом засобів масової інформації і створення механізмів їх монетизації. Головним персонажем глобальної футбольної індустрії досліджуваного нами періоду став Д. Марadona, який став першим футбольним шоуменом глобального масштабу. Головними переможцями світових першостей з футболу 1986–1990 рр. ХХ ст. були представники Італії, Німеччини та Англії, які стали взірцем створення внутрішньої футбольної індустрії та Аргентина, що вписалася в світову футбольну індустрію на правах донора, який поставив на потік виховання футболістів для європейських чемпіонатів.

Список використаної літератури

1. 10 обличий Диего Марадони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soccer.ru/articles/668699.shtml>.
2. Все чемпионы мира по футболу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://torcida.com.ru/history/allchamp/>
3. Костенко А. А. 1986. Последний чемпионат мира романтического футбола. Часть 9. «Божья рука» Марадоны / А. А. Костенко // Советский спорт. – 2014. – 13 июня. – С. 13.
4. Куприна Н. Сущность процесса глобализации и его составляющих / Н. Куприна // Економічні інновації. – 2011. – № 42. – С. 102–111.
5. Путь игры FIFA: от стартапа к лучшему футбольному симулятору всех времен [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.jambler.com/history-of-fifa-startup/>.
6. Спутниковое телевидение – история развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dorado.dn.ua/stati-o-sputnikovom-televidenii/istoriya-sputnikovogo-televideniya.html>.
7. Талиновский Б. Х. Все чемпионаты мира по футболу. Т. 5 / Б. Х. Талиновский, А. В. Франков, Е. П. Панкратов. – Киев : ООО «Издательский Дом Украинский медиахолдинг», 2010. – 224 с.
8. Талиновский Б. Х. Все чемпионаты мира по футболу Т. 6. / Б. Х. Талиновский, А. В. Франков, Е. П. Панкратов. – Киев : ООО «Издательский Дом Украинский медиахолдинг», 2010. – 224 с.
9. Hoffman S. The Clash of Globalizations? / S. Hoffman // Foreign Affairs. – 2002. – July/August. – P. 104–115.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2017.

Мосаев Ю. В. Социальные аспекты формирования глобальной футбольной индустрии в разрезе мировых первенств по футболу 1986–1990 годов

В статье исследуются социальные аспекты формирования глобальной футбольной индустрии в разрезе мировых первенств по футболу 1986–1990 гг. Описываются аспекты взаимного развития процесса глобализации и глобальной футбольной индустрии. Анализируется влияние глобализации футбольной индустрии на результаты мировых футбольных первенств 1986–1990 гг. Рассматриваются проявления глобализма в мировой футбольной индустрии на примере удачных выступлений на мировых первенствах по футболу национальных сборных стран, которые до того не имели успехов на мировой футбольной арене.

Ключевые слова: глобализация, мировая футбольная индустрия, мировое первенство по футболу, социальные аспекты.

Mosaev Yu. V. Social Aspects of the Global Football Industry in the Context of the World Championships on Football 1986–1990

The article examines the social aspects of the formation of the global football industry in the context of the world Championships on football 86–90 twentieth century. Describes the aspects of the mutual development of the process of globalization and the global football industry. Analyses the impact of globalization of the football industry on the results of the world football championship 86–90 twentieth century.

Football like all sport in the 70-ies of XX century began the movement towards the professionalization and commercialization. The period of 70–80 years of the twentieth century was the beginning of the football being drawn into the globalization process. At that time the limiting factor of globalization was the so-called «cold» war, which gave rise to the «iron curtain» and therefore globalization gained its momentum mainly on the territory of the countries that professed the values of the market economy. Therefore, this age can be considered as the second stage of creating a global football industry. The world Cup 1986 and 1990 are considered by us as indicators of the development of the football industry at the time and stage of development of the global football industry. The purpose of the article. Analyze social aspects of the global football industry in the context of the world Championships on football from 1986 to 1990 of the XX century.

Major breakthrough in the world championship 1990, you can call the national team Ireland and Cameroon. Each of these teams reached the quarterfinals of the tournament, but was not an active part of the global football industry. On the other hand these results has contributed to an Exodus of Rugby fans and Irish (Gaelic) football to soccer. Cameroon has attracted the attention of football fans of all countries on the African continent. This fact can be equated to the fact full-fledged entry into the global football industry of the African continent.

The global football industry in the 80–90 – years of the twentieth century has evolved at a pace and according to the canons of globalization. The football world Cup 1986–1990 became the marker of the second phase of development of the global football industry. The global football industry during this period was the first stage of its development and the main factor of this stage is the formation of social myths around football myths and relayed by the media and the establishment of mechanisms to monetize them. The main character of the global football industry studied period was D. Maradona, who became the first football entertainer on a global scale. The biggest winners of the world Championships on football 1986–1990 twentieth century were the representatives of Italy, Germany and England, which became the domestic football industry and Argentina that blended in with the global football industry on the rights of the donor who put on stream developing players for the European Championships.

Key words: globalization, the world football industry, the world championship on football, the social aspects.